ePublishing

Μακεδονικά

Vol 10, No 1 (1970)

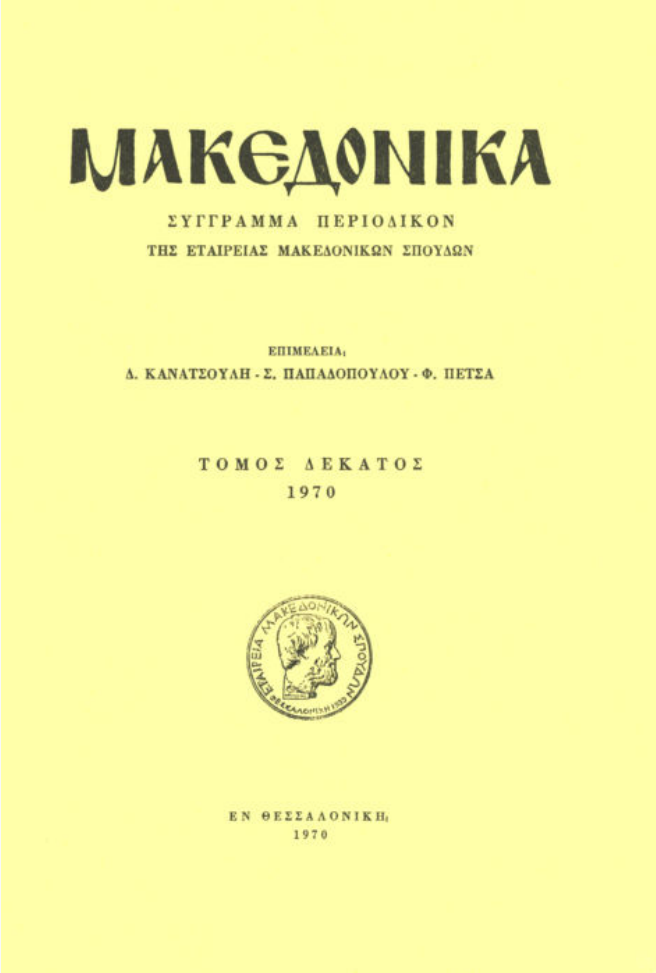
ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ
ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑι
Δ. ΚΑΝΑΤΣΟΥΛΗ - Σ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ - Φ. ΠΕΤΣΑ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ
1970

ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗι
1970

Παναγιώτου Κ. Γυιόκα, Η συμμαχία του Φιλίππου Ε' μετά του Αννίβα κατά της Ρώμης

Δημ. Κανατσούλης

doi: 10.12681/makedonika.817

Copyright © 2015, Δημ. Κανατσούλης

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0.

To cite this article:

Κανατσούλης Δ. (2015). Παναγιώτου Κ. Γυιόκα, Η συμμαχία του Φιλίππου Ε' μετά του Αννίβα κατά της Ρώμης. *Μακεδονικά*, *10*(1), 333–343. https://doi.org/10.12681/makedonika.817

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 28/01/2026 09:55:37

Παναγιώτου Κ. Γυιόκα, Ἡ συμμαχία τοῦ Φιλίππου Ε' μετὰ τοῦ Ἀννίβα κατὰ τῆς Ρώμης.

Εἰς τὰ «Μακεδονικά», τόμ. 9ος, σελ. 377-381, ἐδημοσιεύθη βιβλιοκρισία ἡμῶν ἐπὶ τῆς ἀνωτέρω ἐργασίας. Ἐν αὐτῇ, ἀφοῦ ἐδώσαμεν μικρὰν περίληψιν τοῦ περιεχομένου της, προέβημεν εἰς παρατηρήσεις τινὰς καὶ ἐπηνέσαμεν ὅ,τι ἦτο ἄξιον ἐπαίνου, ἐπεκρίναμεν ὅμως ἀδυναμίας τινὰς καὶ ἐλλείψεις τῆς μελέτης. Οὐδεμίαν προκατάληψιν εἴχομεν κατὰ τοῦ συγγραφέως καὶ οὔτε πρόθεσιν «νὰ ἀσκήσωμεν εὔκολον πολεμικήν», ὅπως ὁ ἴδιος πιστεύει, ἀντιθέτως ἐπιθυμία μας ἦτο νὰ καταστήσωμεν τοῦτον προσεκτικόν, καθ' ὃ μὴ εἰδικόν, ἰδιαιτέρως εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν μεθοδικὴν διαπραγμάτευσιν θέματος ἱστορικοῦ καὶ νὰ προφυλάξωμεν αὐτὸν ἀπὸ ἐπαναλήψεις παρομοίων σφαλμάτων, ἀπόδειξις τούτου εἶναι ὅτι, παρὰ τὸ πλῆθος τῶν λαθῶν, τῶν ἀνακριβειῶν, τῶν παρανοήσεων καὶ τῆς ἀμεθοδίας τοῦ συγγραφέως, περιωρίσθημεν νὰ ἐπισημάνωμεν ἐλάχιστα ἐσφαλμένα σημεῖα τῆς μελέτης, τὰ πλέον ἀνώδυνα. Ὁ κ. Γυιόκας ὅμως δὲν εἶχε τὴν γενναιότητα νὰ παραδεχθῇ ταῦτα, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀπαντήσεώς του προσπαθεῖ νὰ τὰ ἐπιρρίψῃ εἰς ἄλλους, εἰς τὸν τυπογράφον καὶ τοὺς διορθωτὰς τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, νὰ καταστήσῃ δὲ κοινωνὸν τῶν λαθῶν του καὶ ἐμὲ τὸν ἴδιον καὶ συνάμα ἀποπειρᾶται νὰ ἀνασκευάσῃ τὰ ἐπικριθέντα ὑπ' ἐμοῦ σημεῖα. Ἐν πρώτοις εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς ἐμὲ προσωπικῶς, τὸν πληροφορῶ ὅτι ἐγώ, ὅπως καὶ ὅλα τὰ μέλη τῆς συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς εὐθύνονται διὰ τὸ περιοδικὸν «Μακεδονικὰ» μόνον καὶ ὄχι διὰ πᾶν δημοσίευμα τῆς Ἑταιρείας, ἡ δὲ μελέτη του δὲν ἐδημοσιεύθη εἰς τὰ «Μακεδονικά», ἀλλ' αὐτοτελῶς εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην, φέρουσα τὸν ἀριθμὸν 28. Ἐξ ἄλλου ὁ τυπογράφος καὶ οἱ διορθωταὶ τῶν δοκιμίων τῶν συγγραφέων ἀπὸ δεκαετίας καὶ πλέον εἶναι δεδοκιμασμένοι, οὐδεὶς δὲ μέχρι σήμερον παρεπονέθη ἐναντίον των, καὶ δὴ δι' ἔργα πολὺ μεγαλύτερα καὶ πολυσχιδέστερα. Πάντα ταῦτα ὁ κ. Γυιόκας, ὡς μέλος τῆς Ἑταιρείας, ὤφειλε νὰ γνωρίζῃ ἢ τουλάχιστον νὰ πληροφορηθῇ, πρὶν ἐκτοξεύσῃ τὴν μομφὴν αὐτὴν ἐναντίον μας. Ἐπειδὴ ἡ ἀπάντησις τοῦ κ. Γυιόκα, τὴν ὁποίαν ἐδημοσιεύσαμεν ἤδη ἀνωτέρω σ. 293-298, δι' ἐγγράφου τοῦ διοικητικοῦ Συμβουλίου διεβιβάσθη εἰς τὴν συντακτικὴν Ἐπιτροπὴν καὶ εἰδικῶς εἰς ἐμὲ ὡς μέλος καὶ συντάκτην τῆς ἐν λόγῳ βιβλιοκρισίας καὶ ἐπειδὴ δι' αὐτῆς διασύρεται τὸ ἐκδοτικὸν ἔργον τῆς Ἑταιρείας, αἰσθάνομαι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἀπαντήσω ἀμέσως εἰς ὅσα ἐναντίον ὅλων ἡμῶν ἐκτοξεύει. Ὁ κ. Γυιόκας λέγει ὅτι τὸ δακτυλογραφημένον κείμενόν του παρέδωσε πρὸς ἔκδοσιν εἰς τὴν Ἑταιρείαν καὶ οὔτε αὐτὸς τὸ διώρθωσεν οὔτε τὸ εἶδεν εἰ μὴ μόνον μετὰ τὴν ἐκτύπωσιν. Ὁμολογεῖ δηλ. ὅτι οὐδεμίαν ἀνησυχίαν εἶχε διὰ τὴν τύχην τοῦ ἔργου του καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς ἐκτυπώσεως καὶ μετὰ ταῦτα. Πρᾶγμα ἀσύνηθες δι' ἄνδρα συγγραφέα. Ἐν τούτοις διεφύλαξεν, ὡς λέγει, ἀντίγραφον τοῦ δακτυλογραφημένου κειμένου, δὲν παρέβαλεν ὅμως αὐτὸ οὔτε ὅταν τοῦ παρεδόθη τυπωμένον, οὔτε φυσικὰ ὅταν διένεμε τοῦτο εἰς τοὺς φίλους του, ἐπιδεικνύων τὰ ἐπιτεύγματά του. Ἂν ἔπραττε τοῦτο ἐνωρίτερον, θὰ ἠδύνατο εἰς τὸ τέλος τοῦ ἔργου του νὰ ἐπισυνάψῃ, ὅπως συνηθίζουν πάντες νὰ κάμνουν, πίνακα παροραμάτων καὶ σφαλμάτων ἢ ἐν πάσῃ περιπτώσει νὰ διαμαρτυρηθῇ διὰ τὴν κακοποίησιν τῆς μελέτης του εἰς τοὺς ὑπαιτίους. Δὲν ἔπραξεν ὅμως οὔτε τὸ ἓν οὔτε τὸ ἄλλο. Καὶ ἀφυπνίσθη τότε μόνον, ὅταν ἡμεῖς ἐπεσημάναμεν λάθη τινά, τὰ ὁποῖα τώρα ματαίως προστρέχων εἰς τὰ χειρόγραφά του προσπαθεῖ νὰ δικαιολογήσῃ. Ἀπὸ τὴν ἀπειρίαν δὲ τῶν λαθῶν, ὅπως βλέπομεν εἰς τὴν ἀπάντησίν του, ἀνεκάλυψεν εἰς τὰ χειρόγραφά του μόνον ὅσα ὑπεδείξαμεν ἡμεῖς εἰς τὴν κριτικήν, ἂν ἐξαιρέσωμεν τὴν παράλειψιν ἑνὸς «δ έ ν», τὸ ὁποῖον μετέβαλε τὸν Ναπολέοντα εἰς νικητὴν τοῦ Βατερλώ. Δυστυχῶς ὅμως τὰ λάθη τῆς μελέτης του εἶναι ἀπειράριθμα, ὡς θὰ ἴδωμεν, καὶ ὄχι πάντοτε ἀθῷα.

Εἰς τὴν ἀπάντησίν του, ὅπως εἴπομεν, ἀποπειρᾶται ἀκόμη νὰ ἀνασκευάσῃ τὰς παρα-

τηρήσεις μου. Λέγει π.χ. εἰς τὴν σ. 296. «Εἰς τὸν Helmut Berve δὲν ἀπένειμα ἐγὼ τίτλον εὐγενείας, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν πρώτην σελίδα (γράφε σελ. 5!!), σημ. 1 τῆς ἐπικριβείσης διαλέξεώς μου, ὅπου μνημονεύω τὸ βιβλίον ὡς ἑξῆς: Helmut Berve, Griechische Geschichte (ἀποφεύγει ἐδῶ νὰ σημειώσῃ ἐν συνεχείᾳ Freiburg in Breslau 1931, παραλείπων ταῦτα, διὰ νὰ μὴ ἐπαναλάβῃ τὰ ἐπισημανθέντα λάθη ἢ νὰ μὴ ἀναγκασθῇ νὰ τὰ διορθώσῃ κατὰ τὰς ὑποδείξεις μας), τόμ. 2, σ. 329». Ἀλλ' εἰς τὴν αὐτὴν σελίδα ὀλίγον ἀνωτέρω ἐπὶ τοῦ κειμένου καὶ μὲ μεγαλύτερα γράμματα ἔχει Helmut v o n Berve. Ποῖος διέπραξε τοῦτο εἰς τὸ κείμενον τοῦ κ. Γυιόκα καὶ περιέργως πῶς οὗτος τὸ παρέρχεται ἀπαρατήρητον; Ἂν τώρα εἰς τὴν ὑποσημείωσιν 1 ἐκ παραδρομῆς ἢ κατὰ λάθος ἔγραψε τὸ ὀρθόν, τοῦτο βεβαίως δὲν ἐξαγνίζει τὸν συγγραφέα, ἀφοῦ καὶ εἰς τὴν σ. 47, ὑποσημ. 2 ἐπαναλαμβάνει πάλιν Helmut v o n Berve, οὐδαμοῦ δι' ἀλλοῦ ἔχει τὸν ὀρθὸν τύπον. Ἡμεῖς περιελάβομεν καὶ τὴν ὑποσημείωσιν 1 τῆς σελίδος 5, τὴν ὁποίαν ἐπικαλεῖται οὗτος, διότι εἰς τὴν παραπομπήν του εἰς τὸν συγγραφέα Berve ὑπάρχουν καὶ ἄλλα λάθη πολλά, ἀφορῶντα εἰς τὸν χρόνον καὶ τὸν τόπον ἐκδόσεως τοῦ ἔργου, ὄχι μόνον εἰς τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως.

Εἰς παρατήρησίν μου δὲ διὰ τὰς παρανοήσεις τοῦ κειμένου τοῦ Πολυβίου, τὰς ἀνακριβείας καὶ τοὺς μὴ ὀρθοὺς συλλογισμούς, τοὺς ὁποίους κάμνει ἐκθέτων τὰ γεγονότα τῆς συγκρούσεως Φιλίππου καὶ Σκερδιλαΐδα, μὲ ἐπικρίνει ἐντόνως, διότι δὲν ἔλαβον ὑπ' ὄψιν παλαιότερόν του ἔργον «Φίλιππος Ε'», ὅπου αὐτὸς τὰ γράφει σωστά. Ἀλλὰ τότε διατί δὲν συνεβουλεύθη ὁ ἴδιος τὸ ἔργον του, ὁπότε φυσικὰ θὰ ἀπεφεύγοντο πάντα ταῦτα καὶ ἡμεῖς δὲν θὰ εἴχομεν νὰ παρατηρήσωμέν τι. Ἡμεῖς πάντως πρὸ ὀφθαλμῶν εἴχομεν τὸ δεύτερόν του ἔργον καὶ αὐτὸ μᾶς ἔστειλεν ὁ ἴδιος νὰ κρίνωμεν. Ἐκτὸς τούτου συνήθως τὸ μεταγενέστερον ἔργον θεωρεῖται κατὰ τεκμήριον κρεῖττον τοῦ παλαιοτέρου.

Ὡς ἐλαφρυντικόν του δὲ θεωρεῖ τὸ ὅτι τὴν διάλεξιν ταύτην ἔγραψεν ὡς πολιτικός, διὰ τῆς ὁποίας ἠθέλησε νὰ τονίσῃ ἰδιαιτέρως τοὺς ἀγῶνας τοῦ Φιλίππου Ε' ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ πρὸς κοινὴν ἄμυναν κατὰ τῆς Ρώμης· πάντα τἄλλα εἶναι ἔργον πανεπιστημιακῶν διδασκάλων. Ἡμεῖς ὅμως δὲν ἐπεκρίναμεν τοῦτον, διότι δὲν εἶναι βαθὺς γνώστης καὶ ἱστορικὸς καλός, ἀλλὰ διὰ τὰ λάθη του. Καὶ λάθη βεβαίως δὲν πρέπει νὰ κάμνουν ὄχι μόνον οἱ πανεπιστημιακοὶ διδάσκαλοι, ἀλλὰ καὶ πᾶς τις.

Εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι ἐλάχιστα ἐσφαλμένα σημεῖα τῆς ἐργασίας του ἐπεσημάναμεν, οὐδεμίαν δὲ ὄρεξιν εἴχομεν νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ ἄχαρι ἔργον τοῦ «ἐπικριτοῦ». Ἐπειδὴ ὅμως ὁ σ. πιστεύει ὅτι ἢ ἄλλοι διέπραξαν τὰ σφάλματα ταῦτα ἢ ἡμεῖς τὸν ἀδικοῦμεν, ἀναγκάζομαι, δυστυχῶς, νὰ παρουσιάσω τώρα, ὅσα εἰς τὴν ἀρχικήν μου κριτικὴν ἀπέφυγον. Ὁ ἴδιος ἔπειτα ἂς συναγάγῃ τὰ συμπεράσματα.

Ἐν πρώτοις εἰς τὴν μελέτην του παρουσιάζει ὁ σ. πολυτυπίαν καὶ φρικτὴν ἀσυνέπειαν εἰς τὴν γραφὴν τῶν λέξεων καὶ κυρίων ὀνομάτων: π.χ. Κύναιθαν καὶ Κυναίθαν σ. 13. 16. — κεχαριότας σ. 24 καὶ κεχαρηότας σ. 31. — ἱκανωτέρων σ. 11 καὶ ἱκανότατος σ. 27. — Ψωφίδος καὶ Ψωφῖδος σ. 23. — μερικοὶ λέμβοι (ἀρσ.) σ. 38. 47 καὶ τὰς λέμβους (θηλ.) σ. 14.37, 5.50. — νὰ συνεννοηθῇ σ. 12 καὶ συνενοήθη σ. 38. — τυρρανούντων σ. 48 ἀντὶ τυραννούντων. — τεθνεότων σ. 9,1 ἀντὶ τεθνεώτων. — ἀπολώμεθα 53 ἀντὶ ἀπωλόμεθα. — Ζακάνθαν 22 ἀντὶ Ζάκανθαν (βλ. Πολύβ. III, 17, 1.61,8). — Δενθυλίτας 54 ἀντὶ Δενθηλήτους. — Ὀδρύσους 54 ἀντὶ Ὀδρύσας. — Σαμνῆται 44 ἀντὶ Σαμνῖται ἢ Σαυνῖται. — Commitia Centurulata ἀντὶ Comitia Centuriata σ. 28,3. — Τὴν ὁμιλίαν γράφει εἰς τὴν καθαρεύουσαν, ἀγνοεῖ ὅμως τοὺς κανόνας της: γράφει π.χ. ἤλκε σ. 6,2 ἀντὶ εἵλκε, διήπετο σ. 26,2, διήποντο σ. 43 ἀντὶ διείπετο, διείποντο. — παραδόσαντες σ. 13 ἀντὶ παραδώσαντες. — συνείθιζον σ. 20 ἀντὶ συνήθιζον (ὁ Πολύβιος ἔχει τὸν τύπον συνειθίζω, ὄχι ὅμως ἡ νεοελληνική). — θὰ ἐπιβουλεύσουν ἀντὶ θὰ ἐπιβουλευθοῦν. Κακοποιεῖ τὰ ἀντιγραφόμενα χωρία καὶ παρανοεῖ ταῦτα κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε δὲν εἶναι δυνα-

τὸν νὰ ἐξαχθῇ νόημά τι: π.χ. σ. 8: *οὐκ ἔχων... συμπαρασκευάζων ὠφελείας*· τὸ χωρίον εἶναι νοητὸν μόνον ἂν ἀντικατασταθῇ ἡ μετοχὴ μὲ τὸ ἀπαρέμφατον «συμπαρασκευάζειν» — σ. 9, ὑποσημ. 2: *παρέστηκε* ἀντὶ παρέστησε (ἄλλην σημασίαν ἔχει ὁ δύτερος ἀόριστος). — σ. 37,4: *τοῦτο μὲν γὰρ οὐδ' ἤλπισε δυνατὸς εἶναι Ρωμαίοις διαναυμαχεῖν*· ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ «τοῦτο μὲν γὰρ οὐδ' ἂν ἤλπισε δυνατὸς εἶναι, Ῥωμαίοις διαναυμαχεῖν»· — σ. 43, σημ. 4: χωρίον τοῦ Ἀππιανοῦ, Μακεδονική, I, 1 (βλ. ἔκδ. P. Viereck - A. G. Roos) *αὐτὸς δὲ Φίλιππος ἀρχῆς ἐπιθυμίᾳ μείζονος, οὐδέν τι προσπαθεῖν, ἔπεμπε κλπ.* κακοποιεῖ τόσον τὸ χωρίον, ὥστε ὁ ἀναγνώστης ἀπορεῖ τίνα σχέσιν ἔχει μὲ τὴν ἄποψιν τοῦ σ. περὶ προκλήσεως τῆς Ρώμης. Ἐν τούτοις τὸ ὀρθὸν εἶναι «αὐτὸς δὲ Φίλιππος κλπ., οὐδέν τι προπαθών»· τοῦτο φυσικὰ ἀποτελεῖ πρόκλησιν διὰ τὴν Ρώμην. Ἡ αὐτὴ κακοποίησις παρατηρεῖται καὶ εἰς τὰ παρατιθέμενα χωρία συγχρόνων συγγραφέων λόγῳ ἐλλιποῦς γνώσεως τῆς ξένης γλώσσης. Οὕτως εἰς ἀντιγραφόμενον χωρίον τοῦ Theodor Mommsen 622 γράφει εἰς τὴν σ. 35,1: In dem Grossen Italischen Kampf ein entscheidentes Gewicht ἀντὶ In den grossen It. Kampf ein entscheidendes Gewicht. Durch nicht gehindert ἀντὶ durch nichts gehindert. Die eigene zwietrachts ἀντὶ die eigene Zwietracht. Εἰς τὴν γνωστὴν παραπομπὴν τοῦ Helmut Berve εἰς τὴν σ. 47,2 ἐκτὸς τῶν σημειωθέντων ἀνωτέρω σφαλμάτων ἔχει καὶ ἄλλα εἰς τὸ ἀντιγραφόμενον τμῆμα, π.χ. des auf punischen Schiffen übergesetzt werden sollte ἀντὶ das auf punischen Schiffen κλπ. Εἰς τὴν σ. 48, ὑποσημ. 2: ein römischer Heer ἀντὶ ein römisches Heer. an eine Flotille ἀντὶ an einer Flotille. εἰς τὴν σ.51,2: den ehrbarem Vertrag ἀντὶ den ehrbaren Vertrag. die antimakedonische... gesinten Staaten ἀντὶ die antimakedonisch... gesinnten Staaten. Εἰς τὴν σ. 31,3: hand work ἀντὶ Handiwork, καὶ ἄλλα πολλὰ (βλ. σ. 7/8. 38,1. 59,2).

Ἀδυναμία τοῦ σ. εἶναι νὰ παραμορφώνῃ τὰ ἀρχαῖα κύρια ὀνόματα, διότι συνήθως δὲν λαμβάνει αὐτὰ ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὰς πηγάς, ὅπου ὑπάρχει ὁ ὀρθὸς τύπος, ἀλλ' ἀπὸ δεύτερον χέρι καὶ πάλιν ὄχι ἐπακριβῶς: π.χ. εἰς τὴν σελ. 25 γράφει Μάταπαν ἀντὶ Μέταπαν (βλ. Πολύβ. V, 7, 8.13,8). — εἰς τὴν σ. 41 Μουρκάνιος ἀντὶ Μύρκανος (εἰς τὸ κείμενον τοῦ Πολυβίου, τὸ ὁποῖον ἔχει πρὸ αὐτοῦ καὶ ἀντιγράφει τὸ σχετικὸν χωρίον ὑπάρχει ὁ τύπος Μύρκανος). — Εἰς τὴν σ. 41 γράφει Λουκέριον (ἀνύπαρκτον) ἀντὶ Λουκερία καὶ σ. 46 Κρίτων Βοιώτιος ἀντὶ Κρίτων Βοιωτός. Δυστυχῶς ὁ σ. ἀμφότερα ἔλαβεν ὄχι ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὴν πηγὴν (Liv.XXIII, 33,5: Luceria.—Liv.XXIII, 39,3: Crito Boeotus), ὡς καὶ ἄλλα ἐπισημανθέντα εἰς τὴν βιβλιοκρισίαν σ. 381 ὀνόματα (Σωσίθεος, Ἡράκλειτος), ἀλλὰ ἀπὸ τὸ γαλλικὸν ἢ ἀγγλικὸν βοήθημά του. Ἀλλ' οὔτε τὸ γαλλικὸν Béotien ἢ τὸ ἀγγλικὸν Boeotian, οὔτε τὸ γαλλικὸν Lucerie τοῦ Baker, ἀπὸ τὸν ὁποῖον, φαίνεται, ἀβασανίστως λαμβάνει τὸ ὄνομα, μεταγλωττίζεται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βοιώτιος καὶ Λουκέριον. Ἡ πόλις τῆς Ἀπουλίας Λουκερία ἀπαντᾷ καὶ εἰς ἄλλους συγγραφεῖς, Ἕλληνας καὶ Λατίνους, Πολύβ. III, 88, 5. Caes. de Bell. Civ. I, 24 (Βλ. Philipp, RE XIII, 1565/6 ἐν λ. Luceria). Ὁμοίως εἰς τὴν σ. 44 σημειώνει ὄνομα χώρας Παρθηνία ἀντὶ Παρθίνων (ὄχι Παρθηνῶν, ὡς ἐσφαλμένως ἀντιγράφει ἀλλοῦ 42), ὅπως παραδίδεται εἰς τὸν Πολύβιον VII, 9, 1 (βλ. καὶ Liv. XXIX, 12, 13). Τὸ Παρθηνία εἶναι αὐθαίρετον κατασκεύασμα τοῦ σ. Ἂν ἤθελε βέβαια νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸ ὄνομα τῆς χώρας, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν εἶναι ἐν χρήσει, θὰ ἔπρεπε νὰ γράψῃ Παρθίνη, τὸ ὁποῖον ἀπαντᾷ μόνον εἰς τὸν Στέφανον Βυζάντιον ἐν λ. Βρυσάκιον.

Πλέον ἀδέξιος εἶναι εἰς τὴν τοποθέτησιν ἀρχαίων πόλεων, μὴ λαμβάνων κἂν τὸν κόπον νὰ ἐρευνήσῃ ταύτην, ὥστε νὰ ἀναγράψῃ τὸ ὀρθόν. Οὕτω π.χ. εἰς τὴν σ. 26 τὴν πόλιν Βυλάζωρα (ὄχι Βυλάζορα, ὅπως ὁ ἴδιος γράφει) τοποθετεῖ «πλησίον τῶν σημερινῶν Σκοπίων». Ἐν τούτοις τὰ Βυλάζωρα ἀνέκαθεν ἐταυτίζοντο μὲ τὰ Βελεσσὰ (Tito Veles ἢ τουρκ. Κιουπρουλού), τὰ ὁποῖα ἀπέχουν ἀπὸ τὰ Σκόπια περίπου 60 χλμ. Ἂν συνεβουλεύετο τοὐλάχιστον τὸν Walbank, Philip V, 10, 6 καὶ 63, 5, εἰς τὸν ὁποῖον συχνὰ παρα-

πέμπει (βλ. π.χ. διὰ τὴν Ἀντιπάτρειαν σελ. 37, 1), θὰ ἀπέφευγε τὴν ἀνακρίβειαν αὐτήν. Ὁμοίως ἡ Κύναιθα δυνατὸν νὰ τοποθετῆται παρὰ τὰ Καλάβρυτα (κατ' ἄλλους εἰς τὴν Σάλμαιναν τῆς Βυσοκᾶς), δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ εἴπωμεν μὲ τόσην βεβαιότητα, ὅσην διεκνύει ὁ σ. σελ. 13.16, ὅτι ἦτο «τὰ σημερινὰ Καλάβρυτα». Ὅσον ἀνεπιτυχὴς εἶναι εἰς τὴν τοποθέτησιν ἀρχαίων πόλεων, ἄλλο τόσον εἶναι εἰς τὸν καθορισμὸν ἀρχαίων ἐθνῶν. Εἰς τὴν σ. 18, 3 γράφει «Δαρδάνιοι» καὶ ἐντὸς παρενθέσεως (Σέρβοι). Δηλ. κατὰ τὸν σ. οἱ Δαρδάνιοι, ἰλλυρικὸν φῦλον, ταυτίζονται μὲ τοὺς σημερινοὺς Σέρβους. Εἶναι ὅμως ἔτσι; Προτιμότερον θὰ ἦτο, ἂν ἔγραφεν ἁπλῶς Δαρδάνιοι καὶ ἐντὸς παρενθέσεως Σερβία, τὸ ὁποῖον θὰ ἐσήμαινεν ὅτι εἰς τὸν χῶρον τῆς σημερινῆς Σερβίας κατῴκουν οἱ Δαρδάνιοι. Τί θὰ ἔλεγεν ὁ συγγραφεύς, ἂν καὶ ἡμεῖς μὲ τὴν μέθοδόν του αὐτὴν ἐγράφομεν π.χ. Ἴωνες, Αἰολεῖς καὶ ἐντὸς παρενθέσεως Τοῦρκοι. Ταυτίζονται οἱ Αἰολεῖς καὶ οἱ Ἴωνες μὲ τοὺς σημερινοὺς Τούρκους; Ὅσον βέβαια ταυτίζονται καὶ οἱ Δαρδάνιοι μὲ τοὺς σημερινοὺς Σέρβους. Εἰς τὴν σ. 45, ὁμιλῶν περὶ τῆς Κύμης τῆς Καμπανίας, σημειώνει, τρόπον τινὰ ὡς ἐπεξήγησιν, τὸ γαλλικὸν ὄνομα τῆς πόλεως Cumes. Διὰ τὸν Ἕλληνα ἀναγνώστην ὁ τύπος Cumes δὲν εἶναι γνωστότερος τοῦ ἑλληνικοῦ «Κύμη». Τοὐλάχιστον ἂν ἀντέγραφε τὸν λατινικὸν Cumae, ὅστις ἀπαντᾷ εἰς τὸν Λίβιον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ὑποτίθεται ὅτι ὁ σ. ἀντλεῖ τὰς πληροφορίας (Liv. XXIII, 38), θὰ ἐδικαιολογεῖτό πως καὶ ἡ ὀνομασία αὐτὴ θὰ εἶχε τὴν θέσιν της. Ὁμοίως εἰς τὴν σ. 16/7 γράφει «Ἀπεφασίσθη ἐπίσης ὅπως ἡ Ἤπειρος ἀνακτήσῃ τὸν Ἄμβρακον καὶ τὴν Ἀμφιλοχίαν, ἡ Ἀκαρνανία τὰ ἐκ παραδόσεως σύνορά της ἐπὶ τοῦ Ἀχελώου, ἡ Αἰτωλία νὰ κρατήσῃ μόνον τὸν Στράτον, τὰς Φοιτίας, τὴν Μητρόπολιν καὶ τοὺς Οἰνιάδας» κλπ. (τὰ αὐτὰ ἀκριβῶς γράφει καὶ εἰς τὸ προγενέστερόν του ἔργον Φίλιππος Ε', σ. 25). Ἀλλ' ἂν ἡ Ἀκαρνανία, κατὰ τὸν σ., διετήρει τὰ ἐκ παραδόσεως σύνορά της ἐπὶ τοῦ Ἀχελώου ποταμοῦ, δηλ. ὁροθετικὴ γραμμὴ μεταξὺ Ἀκαρνανίας καὶ Αἰτωλίας ἦτο ὁ Ἀχελῶος, τότε αἱ μνημονευόμεναι ὑπὸ τοῦ ἰδίου πόλεις Στράτος, Φοιτίαι, Μητρόπολις καὶ Οἰνιάδαι, κείμεναι δυτικῶς τοῦ Ἀχελώου καὶ ἐπὶ ἐδάφους παραχωρηθέντος εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν, πῶς ἀνῆκον εἰς τὴν Αἰτωλίαν ἢ διατί ὁ συγγραφεὺς δὲν διασαφηνίζει τοῦτο, ἂν ἄλλην γνώμην ἔχῃ. Τὸ πρᾶγμα πάλιν ἔχει τὴν ἐξήγησίν του. Ὁ κ. Γυιόκας ὅλον τὸ τμῆμα τοῦτο ἀντέγραψε σχεδὸν αὐτούσιον ἀπὸ τὸν Walbank σ. 32, χωρὶς βέβαια νὰ αἰσθανθῇ τὴν ὑποχρέωσιν, παρὰ τὴν πληθώραν τῶν περιττῶν παραπομπῶν, νὰ μνημονεύσῃ καὶ αὐτόν. Μόνον εἰς ἓν σημεῖον δὲν τὸν ἠκολούθησεν πιστῶς· μίαν μικρὰν λέξιν αὐτοῦ «west» ἐθεώρησεν ἀσήμαντον καὶ τὴν παρέλειψε, καὶ ἐδῶ ὠλίσθησεν. Αἱ ἀποφάσεις τοῦ ἐν Κορίνθῳ συνεδρίου περὶ ἐδαφικῶν διεκδικήσεων τῶν ἐν λόγῳ πολιτειῶν δὲν εὑρίσκονται συγκεντρωμέναι εἰς τὸν Πολύβιον οὔτε καὶ εἰς ἄλλην τινὰ πηγήν, ἀλλ' εἶναι καρπὸς ἐπὶ μέρους ἐρευνῶν, ἰδιαιτέρως τοῦ Beloch, καὶ ἐκεῖ εὗρεν ὅλα αὐτὰ ὁ Walbank. Ὁ Walbank ὅμως, ὅστις εἶναι πολὺ προσεκτικός, λέγει ἐπὶ λέξει «Epirus would recover Ambracia and Amphilochia, Acarnania her traditional limits w e s t of the Achelous, where Aetolia at present held Stratus, Phoetiae, Metropolis and Oeniadae, κλπ.». Μόνον ἔτσι δικαιολογοῦνται πόλεις τῆς Αἰτωλίας κείμεναι πέραν τοῦ Ἀχελώου, δυτικῶς.

Ἄλλοτε πάλιν ἐξετάζει τὰ προβλήματα εἰς τὴν μελέτην του μὲ τόσην προχειρότητα καὶ ἐπιπολαιότητα, ὥστε αὐτά, τὰ ὁποῖα ἀναπτύσσει, τὸ ὀλιγώτερον εἶναι ἀκατανόητα. Λέγει π.χ. εἰς τὴν σ. 14: «Κλεισθείσης οὕτω τῆς συμφωνίας ὁ Δημήτριος ὁ Φάριος δὲν ἐπρόλαβε μὲν τοὺς Αἰτωλούς, διότι καθυστέρησαν ἐπὶ δύο ἡμέρας, ἀλλ' ἐλεηλάτησε τὰ παράλια τῆς Αἰτωλίας καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Κόρινθον[2] (γράφε 3)». Ἀλλ' ἀφοῦ οἱ Αἰτωλοὶ καθυστέρησαν δύο ἡμέρας, πῶς δὲν τοὺς ἐπρόλαβεν ὁ Δημήτριος ὁ Φάριος; Εἰς τὴν σ. 19 ὁμοίως γράφει: «Οἱ Ἠπειρῶται ἐπίσης ἐπεκύρωσαν τὸ ψήφισμα καὶ ἐδήλωσαν ὅτι θὰ κηρύξουν τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Αἰτωλίας, ἐὰν καὶ ὁ Φίλιππος τὸν κηρύξῃ. Εἰς τοὺς πρέσβεις ὅμως τῶν Ἀχαιῶν ἐδήλωσαν πονήρως ὅτι θὰ διατηρήσουν τὴν εἰρήνην». Τοῦ-

το εἶναι νοητόν, ἂν οἱ Ἠπειρῶται ἔλεγον ταῦτα εἰς τοὺς πρέσβεις τῶν Αἰτωλῶν, ὄχι τῶν Ἀχαιῶν. Εἰς τὴν σ. 26: «Ἀλλ' ὁ Φίλιππος ἀντέστη εἰς τὴν ἐπιδίωξίν των (δηλ. τὸν ἐπιτρόπων) ταύτην, διότι ἦτο ἀντίθετος πρὸς τὴν πανελλήνιον πολιτικήν του». Ἀλλὰ πῶς ὁ Φίλιππος Ε' εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὴν πανελλήνιον πολιτικήν του, ἀφοῦ ὅλην του τὴν ζωὴν ἀφιέρωσε διὰ τὴν ἰδέαν ταύτην καὶ ὁ σ. τὸ ὑποστηρίζει μὲ φανατισμόν. Βέβαια ὁ σ. ἐδῶ θέλει νὰ εἴπῃ μᾶλλον ὅτι οἱ ἐπίτροποί του ἦσαν ἀντίθετοι πρὸς τὴν πανελλήνιον πολιτικήν του καὶ δι' αὐτὸ ὁ Φίλιππος ἀντέστη κατ' αὐτῶν. Δὲν προδίδει τοῦτο ἐπιπολαιότητα ἢ τοὐλάχιστον ἀσύγνωστον ἀδιαφορίαν τοῦ συγγραφέως κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ ἔργου του;

Εἰς τὴν σ. 36 ἐπὶ τοῦ κειμένου παραθέτει χωρίον τοῦ Πολυβίου V, 12, 8 «κ ο ι ν ό ς τ ι ς οἷ ο ν ἐ ρ ώ μ ε ν ο ς ἐ γ έ ν ε τ ο τ ῶ ν Ἑ λ λ ή ν ω ν δ ι ὰ τ ὸ τ ῆ ς α ἱ ρ έ σ ε ω ς (sic) ε ὐ ε ρ γ ε τ ι κ ό ν»[2] καὶ τὸ ἐπαναλαμβάνει κάτωθι καὶ εἰς τὴν ὑποσημείωσιν 2. Ποία ἡ ἀνάγκη τῆς ἐπαναλήψεως; Αἱ ὑποσημειώσεις δὲν ἀποτελοῦν διάκοσμον.

Ἐκ τῶν πολυαρίθμων ἄλλων ἱστορικῶν ἀνακριβειῶν σημειοῦμεν μόνον τὰ ἀκόλουθα: Εἰς τὴν σ. 44, ὑποσημ. 2, γράφει: «Ὅταν ἄλλοτε εἶχε συναφθῆ σανθήκη εἰρήνης τῶν Ρωμαίων μετὰ τοῦ Ἀσδρούβα, ἀδελφοῦ τοῦ Ἀννίβα». Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἀννίβα, ὅστις ἐφονεύθη τὸ 207 π.Χ. παρὰ τὸν ποταμὸν Μέταυρον, φέρων ἐνισχύσεις εἰς τὸν Ἀννίβαν, ἀλλὰ περὶ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ. — Εἰς τὴν σ. 32 γράφει: «Ἐκάλεσε τὸ συμβούλιον τ ῶ ν φ ί λ ω ν τ ο υ». Ὁ σ. γράφων «τὸ συμβούλιον τῶν φίλων του» ἀφελῶς πιστεύει ὅτι ἐπρόκειτο περὶ συμβουλίου τῶν γνωρίμων του, δὲν γνωρίζει ὅτι «οἱ φίλοι», «οἱ ἑταῖροι» κλπ. εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὅπως καὶ εἰς τὰ ἄλλα ἑλληνιστικὰ κράτη, εἶναι ὅρος τεχνικός, δηλῶν πολιτικὸν ἢ στρατιωτικὸν σῶμα. Ἐὰν ἔθετεν ἐντὸς εἰσαγωγικῶν τὴν λέξιν «φίλοι», θὰ ἐδείκνυε ὅτι δὲν ἀγνοεῖ τὸν ὅρον. Παραπέμπομεν τὸν κ. Γυιόκαν νὰ μελετήσῃ τὸ ἄρθρον τοῦ H. Kortenbeutel ἐν RE XX, 95 κ.ἑ., ἐν λ. Philos 1, ἵνα πεισθῇ περὶ τούτου. Πρβλ. καὶ H. Bengston, Griechische Geschichte, Ἔκδ. 2α, 1960, 424, καὶ ὑποσημ. 3, ἔνθα καὶ πλουσία βιβλιογραφία.

Τὰ σφάλματα ταῦτα, δυστυχῶς, εἶναι ἐλάχιστα ἔναντι τοῦ πλήθους αὐτῶν, ποὺ εἶναι διάχυτα καθ' ὅλην τὴν ἐργασίαν του ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους. Διὰ νὰ λάβῃ δὲ μίαν ἰδέαν ὁ ἀναγνώστης, ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος τοῦ ὁρμαθοῦ τῶν σφαλμάτων καὶ τῶν ἀνακριβειῶν καὶ τῆς προχειρότητος, μεθ' ἧς συνετάγη ἡ ὁμιλία τοῦ κ. Γυιόκα, περιορίζομαι εἰς τὴν ἐξέτασιν δύο μόνον σελίδων τοῦ ἔργου του, τυχαίως εἰλημμένων.

Εἰς τὴν σ. 9 ἐπισημαίνομεν τὰ κάτωθι σφάλματα, ἀνακριβείας κλπ. «Δορίμαχος» ἀντὶ Δωρίμαχος. — «Σκείρων» ἀντὶ Σκύρων. — Εἰς τὴν ὑποσημείωσιν 2 «παρέστηκε» ἀντὶ παρέστησε.—«τοῖς αὐτοῦ φίλοις», ἀντὶ τοῖς τούτου φίλοις.—«Αἰτωλῶν» πλεονάζει.—«τὰς αὐτῶν ὁρμὰς» ἀντὶ τὰς αὐτῶν ὁρμάς.—«πόλεμον ἐξήνεγκον» ἀντὶ πόλεμον ἐξήνεγκαν (καὶ πάντα ταῦτα εἰς ἓν μόνον μικρὸν χωρίον τοῦ Πολυβίου IV, 5, 9, τὸ ὁποῖον ἀντιγράφει). «οἱ περιτυχόντες» ἀντὶ—οἱ περιτυχόντες». — «καταγόντες» ἀντὶ «καταγαγόντες». — «σὺν τούτοις δὲ καὶ τὴν ναῦν ἀπέδοντο» ἀντὶ «σὺν δὲ τούτοις τὴν ναῦν ἀπέδοντο». — ὑποσημ. 4: «ἅπαντα δ' ἐν ἐλάττῳ θέμενοι» ἀντὶ «ἅπαντα δ' ἐν ἐλάττονι θέμενοι» (ὁ τύπος ἐλάττῳ εἶναι ἀνύπαρκτος). Ἀποκορύφωμα προχειρότητος καὶ ἐπιπολαιότητος εἶναι ἡ παραπομπὴ 1 εἰς χωρίον τοῦ Πολυβίου IV, 4, 3: «περὶ δὲ τῶν τεθνεότων τ ε σ σ ά ρ ο υ ς δωσιδίκους παράσχῃ τοὺς ἠδικηκότας». Πλὴν τοῦ ἐσφαλμένου «τῶν τεθνεότων», τὸ ὁποῖον ἀνωτέρω ἐσημειώσαμεν, προσθέτει, κατὰ τὴν συνήθειάν του, καὶ μίαν ἐπὶ πλέον λέξιν «τεσσάρους». Εἰς τὸν Πολύβιον ὅμως οὔτε ὁ τραγελαφικὸς νεοελληνικὸς τύπος «τεσσάρους» ὑπάρχει, ἀλλ' οὔτε καὶ ὁ ὀρθός. Βέβαια ὁ συγγραφεὺς θὰ ἀποδώσῃ τοῦτο πάλιν εἰς τοὺς διορθωτὰς καὶ τὸν τυπογράφον. Ἐν τούτοις τὸ πρᾶγμα ἔχει τὴν ἐξήγησίν του. Ὁ κ. Γυιόκας χρησιμοποιεῖ ὄχι καλὴν ἔκδοσιν τοῦ Πολυβίου, ἀλλὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Στ. Τζουμελέα καὶ Δημ. Μάνου, Ἀθῆναι 1955, γενομένην, ἴσως διὰ τὴν συνημμένην μὲ αὐτὴν νεοελληνικὴν μετά-

φρασιν. Εἰς τὴν σ. 628 λοιπὸν τῆς ἐκδόσεως ταύτης, ἐξ ἧς ἀντιγράφει τὸ χωρίον, σημειώνεται: 4 δωσιδίκους. Ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς 4, ὅστις πρὸς κακὴν τύχην τοῦ κ. Γυιόκα ἔχει τοποθετηθῆ σχεδὸν ἐντὸς τοῦ κειμένου, δηλοῖ τὸ ἐδάφιον τοῦ κεφαλαίου 4 καὶ οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει μὲ τὸ πλῆθος τῶν δωσιδίκων. Ὁ ἀντιγραφεὺς ὅμως, πιστεύων ὅτι ἀνήκει εἰς τὸ κείμενον καὶ θεωρῶν τοῦτο «ἀδόκιμον», διότι ἀραβικὸς ἀριθμὸς δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ εἰς ἀρχαιοελληνικὸν κείμενον, ἔλαβε τὴν πρωτοβουλίαν καὶ ἔγραψεν ὁλογράφως «τ ε σ σ ά ρ ο υ ς», χωρὶς νὰ ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἔπιπτε πάλιν εἰς παγίδα, ὅπως μὲ τὸν τίτλον εὐγενείας τοῦ καθηγητοῦ Berve.

Εἰς τὴν σ. 23, ἐκτὸς τῆς πολυτυπίας τοῦ ὀνόματος Ψωφῖδος-Ψῶφῖδος, τὸ ὄνομα τῆς πόλεως Φρίξα ἔχει (ὄχι βέβαια ὁ τυπογράφος ἢ ἄλλος τις) εἰς τὴν γενικὴν Φρίξεως ἀντὶ Φρίξης. — Τῆς παραπομπῆς ὁ ἀριθμὸς 2 δέον νὰ σημειωθῇ εἰς τὸ τέλος τῆς ἑπομένης προτάσεως «καὶ ἀνεγνωρίσθη ὑπ' αὐτῆς[2]», διότι ἡ παραπομπὴ ἀναφέρεται εἰς τὰ ἤδη λεχθέντα καὶ ὄχι καὶ εἰς τὰ ἑπόμενα. Εἰς τὴν ὑποσημείωσιν 2, ἐν χωρίῳ τοῦ Πολυβίου IV, 68, 6, ἀντιγράφει «παρὰ τὰς Καφύας» ἀντὶ «ὡς ἐπὶ τὰς Καφύας», ἀγνοῶν τὴν διάφορον σημασίαν αὐτῶν. — Εἰς τὴν ὑποσημείωσιν 3, πάλιν ἐν χωρίῳ τοῦ Πολυβίου IV, 80, 16 γράφει «παραγενόμενος δέ εἰς τὴν προειρημένην πόλιν» καὶ ἐντὸς παρενθέσεως θέτει (Λ έ π ρ ο ν), ἐπεξηγῶν τρόπον τινά, ποίαν πόλιν ἐννοεῖ ὁ Πολύβιος. Ἐν τούτοις ὁ Πολύβιος δὲν ἐννοεῖ τὸ Λέπρεον (ὄχι Λέπρον κατὰ τὸν σ.), ἀλλὰ τὴν Ἡραίαν. Μὲ ὀλίγην προσοχὴν ἂν ἐξετάσῃ τὸ χωρίον, θὰ πεισθῇ καὶ ὁ ἴδιος.—Ἀφηγούμενος ὁ σ. τὰς μεταβολάς, τὰς ὁποίας ἐπέφερεν ὁ Φίλιππος Ε' εἰς τὴν Τριφυλίαν, λέγει «Ἀφοῦ κατέλαβεν ὅλην τὴν Ἠλείαν καὶ τὴν Τριφυλίαν, ὁ Φίλιππος ἀφῆκεν εἰς τὸ Λέπρεον φρουρὰν ὑπὸ τὸν Ἀκαρνᾶνα Λάδικον, ὡς ἐπιμελητήν, ἦλθεν εἰς Ἡραίαν». Ὁ Πολύβιος ὅμως λέγει ὅτι ὁ Φίλιππος, ἀφοῦ εἰσήγαγε φρουρὰν εἰς τὸ Λέπρεον, ἀνεχώρησε μετὰ τῶν δυνάμεών του διὰ τὴν Ἡραίαν, διορίσας ἐπιμελητὴν τῆς Τριφυλίας Λάδικον τὸν Ἀκαρνᾶνα. Ὁ Πολύβιος δηλ. δὲν συσχετίζει τὴν τοποθέτησιν τῆς φρουρᾶς εἰς τὸ Λέπρεον μὲ τὸν διορισμὸν τοῦ ἐπιμελητοῦ, ἐν τούτοις ὁ κ. Γυιόκας συνήνωσε δύο διάφορα πράγματα. Διὰ αὐτὸ καὶ ὁ Walbank, Philip V, 47 (καὶ ἄλλοι) ὁμιλεῖ μὲν περὶ φρουρῶν, τὰς ὁποίας ἄφησεν εἰς τὴν Τριφυλίαν ὁ Φίλιππος, καὶ ἐν ὑποσημειώσει ἐπάγεται ὅτι μόνον διὰ τὴν φρουρὰν τοῦ Λεπρέου ὑπάρχει μαρτυρία (Evidence), διαστέλλει ὅμως αὐτῶν τὸν διορισμὸν τοῦ ἐπιμελητοῦ τῆς Τριφυλίας. — Τέλος ὁ κ. Γυιόκας, ἔχων συγκεχυμένας γνώσεις τῆς μυθικῆς παραδόσεως περὶ τῆς ἱδρύσεως τῶν Αἰγῶν καὶ τοῦ μακεδονικοῦ κράτους τῶν Ἀργεαδῶν, λέγει «Ὁ Τήμενος, Ἡρακλείδης, υἱὸς τοῦ Ἀριστομάχου, ἦτο γενάρχης τῶν Τημενιδῶν, οἵτινες ἦλθον ἐξ Ἄργους τῆς Πελοποννήσου εἰς τὴν Ὀρεστίδα τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, ἵδρυσαν τὸ Μ α κ ε δ ο ν ι κ ὸ ν β α σ ί λ ε ι ο ν μ ὲ π ρ ω τ ε ύ ο υ σ α ν τ ὸ Ἄ ρ γ ο ς Ὀ ρ ε σ τ ι κ ὸ ν καὶ ἔγιναν οἱ πρῶτοι βασιλεῖς αὐτοῦ κλπ.». Κατὰ τὴν μυθικὴν παράδοσιν (Ἡρόδοτ. VIII, 137, πρβλ. καὶ Θουκ. II, 100, 2) ὁ Τημενίδης Περδίκκας μετὰ τῶν ἀδελφῶν του Γαυάνη καὶ Ἀερόπου (κατ' ἄλλην παράδοσιν ὁ Κάρανος, Θεόπομπ., Fr. Gr. Hist. 115, ἀπόσπ. 393 κ.ἄ.) κατέφυγεν εἰς τὴν Ἰλλυρίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Λεβαίην, ἀπὸ ἐκεῖ δὲ καταδιωκόμενος ὑπὸ τοῦ βασιλέως αὐτῆς ἔφθασεν εἰς τὴν Κάτω Μακεδονίαν καὶ ἵδρυσε τὰς Αἰγὰς καὶ ἔγινεν ὁ γενάρχης τῆς δυναστείας τῶν Ἀργεαδῶν (τῶν Τημενιδῶν, ὅπως ἄλλως ἐλέγοντο). Ἡ πρώτη δηλ. πρωτεύουσα τοῦ κράτους τῶν Μακεδόνων ἦσαν αἱ Αἰγαὶ καὶ ἀπὸ τοῦ Ἀρχελάου ἡ Πέλλα· τὸ Ἄργος τὸ Ὀρεστικὸν οὐδέποτε ὑπῆρξε πρωτεύουσα τῶν Μακεδόνων, οὔτε καὶ κατὰ τὴν μυθικὴν παράδοσιν. Ἡ Ὀρεστὶς (οἱ Ὀρέσται Μακεδόνες), ὅπως καὶ ὅλαι αἱ περιοχαὶ τῆς Ἄνω Μακεδονίας Ἐλιμιῶτις, Λυγκηστίς, Πελαγονία, εἶχον ἰδίους βασιλεῖς (ὄχι τοὺς Τημενίδας ἢ Ἀργεάδας), οἵτινες ἀπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου Α' ἦσαν σύμμαχοι καὶ ὑπήκοοι τῶν Μακεδόνων μέχρι τοῦ Φιλίππου Β', ὁπότε τὰ κρατίδια ταῦτα συνεχωνεύθησαν εἰς τὸ κράτος τῶν Μακεδόνων. Γνωρίζομεν μάλιστα ὅτι ἡ Ὀρεστὶς κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Περδίκκα Β', κατὰ τοὺς

χρόνους τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, εἶχε βασιλέα ὀνόματι Ἀντίοχον (Θουκ. II, 80, 6 καὶ SEG 10 (1949) 51 κ.ἑ., ἀριθ. 86, στ. 61). Τὸ Ἄργος τὸ Ὀρεστικὸν οὐδαμοῦ παραδίδεται ὅτι ἦτο πρωτεύουσα οὔτε καὶ αὐτῆς τῆς Ὀρεστίδος (Ἡ παρ' Ἀππιανῷ, Συρ. 63 (333) μαρτυρία περὶ τοῦ Ἄργους τοῦ ἐν Ὀρεστείᾳ ἄλλην σημασίαν ἔχει καὶ ἐντόνως ἀμφισβητεῖται). Μόνον ἐκ δύο ἐπιγραφῶν τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων (1ος καὶ 3ος μ.Χ. αἰ.) συμπεραίνεται, χωρὶς ὅμως σαφῶς νὰ μαρτυρῆται, ὅτι ἦτο ἕδρα τοῦ κοινοῦ τῶν Ὀρεστῶν (βλ. Fanoula Papazoglou, Sur les Koina Regionaux de la Haute Macédoine ἐν Ziva Antika 19 (1959) 163/4.

Μὲ τὸν αὐτὸν σχεδὸν ρυθμὸν εἶναι συντεταγμένη ὁλόκληρος ἡ ἐργασία ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους.

Ὁ κ. Γυιόκας θέλει ἀκόμη νὰ πιστεύῃ ὅτι ἡ κριτική μου περιεστράφη μόνον περὶ ἀσήμαντά τινα λάθη καὶ ἡ προσπάθειά μου κατέτεινε «νὰ ἀποκαλύπτῃ τὰ τυπογραφικὰ λάθη τοῦ κειμένου καὶ νὰ τὰ ἐμφανίζῃ ὡς βιβλιοκρισίαν». Ὅπως καὶ ὁ ἴδιος θὰ ἀντελήφθη, ἂν βεβαίως ἀνέγνωσε μετὰ προσοχῆς τὴν κριτικήν, μὲ τὸ θέμα τοῦτο ἀσχολοῦμαι περὶ τὸ τέλος καὶ μάλιστα ἐν παρόδῳ, ἐπισημαίνων ἐλάχιστα λάθη καὶ περιλαμβάνων πάντα τὰ ἄλλα εἰς τὴν γενικὴν φράσιν κ.ἄ.π. Ἀντιθέτως ὅλαι αἱ παρατηρήσεις μου ἀναφέρονται εἰς τὴν οὐσίαν τῆς μελέτης, εἰς σφάλματα μεθόδου, ἀνακριβείας, ἀδεξιότητας καὶ ἄγνοιαν τῶν πραγμάτων. Εἰς τὸ κύριον θέμα τῆς ὁμιλίας τοῦ κ. Γυιόκα, τὸ ὁποῖον εἶναι «ἡ συμμαχία τοῦ Φιλίππου Ε' μετὰ τοῦ Ἀννίβα κατὰ τῆς Ρώμης», καὶ διὰ τὸ ὁποῖον καὶ ὁ ἴδιος εἰς τὸν πρόλογον (σ. 3) λέγει ὅτι ἠσχολήθη εἰδικῶς, καὶ ἀλλοῦ (σ. 54) «Τὸ θέμα μας εἶναι ἡ συνθήκη συμμαχίας αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἀννίβαν κατὰ τῆς Ρώμης», παρατηρῶ ὅτι δὲν ἐμελέτησε καλῶς τὸ περιεχόμενον τῆς συνθήκης οὔτε ἐνεβάθυνεν εἰς αὐτήν, δὲν ἐχρησιμοποίησεν ὅλας τὰς πηγάς, τὰς ἀναφερομένας εἰς αὐτὴν καὶ παρέλειψεν οὐσιώδη βιβλιογραφίαν καὶ δὴ μεταγενεστέραν» (ὄχι βέβαια τοῦ ἔργου του, ὡς ἀφελῶς καὶ πονηρῶς συμπεραίνει ὁ σ., ἀλλὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ χρησιμοποιηθείσης βιβλιογραφίας). Εἶναι φυσικὸν ὁ ἀναγνώστης, ὁ ὁποῖος ἔχει πρὸ αὐτοῦ μελέτην μὲ τὸν τίτλον «Ἡ συμμαχία τοῦ Φιλίππου τοῦ Ε' μετὰ τοῦ Ἀννίβα κατὰ τῆς Ρώμης», νὰ ἀναμένῃ νὰ ἀναπτυχθῇ καὶ μελετηθῇ ἐπισταμένως ἡ συμμαχία αὐτὴ κατὰ κύριον λόγον καὶ κατὰ δεύτερον καὶ ἐν συναρτήσει πρὸς αὐτὴν καὶ ὅσον ἐπιτρέπει ἡ οἰκονομία τοῦ ἔργου τὰ προηγηθέντα καὶ ἐπακολουθήσαντα αὐτήν. Ἀντιθέτως ὁ σ. κατατρίβεται μὲν εἰς τὸ σύνολον σχεδὸν τοῦ ἔργου του μὲ μίαν κακὴν καὶ ἀποσπασματικὴν περίληψιν τοῦ Πολυβίου, ἡ ὁποία γέμει ἀνακριβειῶν καὶ παρανοήσεων, ἐλάχιστα δὲ μὲ τὴν συνθήκην.

Τέλος ὁ σ. ἔρχεται εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς συνθήκης. Ἐν ἀρχῇ παραθέτει τὸ κείμενον αὐτῆς, ὡς μᾶς σώζεται εἰς τὸν Πολύβιον, τὸν μόνον ὅστις μᾶς δίδει αὐτούσιον αὐτό, ἐν μεταφράσει καὶ ἀποσπασματικῶς καὶ ἔπειτα εἰς τὰς ὑποσημειώσεις ἐν τῷ πρωτοτύπῳ, χωρὶς ὅμως τὰ παρατιθέμενα μέρη τοῦ κειμένου νὰ ἀντιστοιχοῦν πάντοτε πρὸς τὰ τῆς μεταφράσεως. Ἡ μετάφρασις εἶναι κακὴ καὶ ἀνακριβής· λέγει π.χ. σ. 42 ὅτι «ὅλοι οἱ Καρχηδόνιοι καὶ οἱ σύμμαχοί των θέτουσι τὸν ὅρκον», ἐνῷ εἰς τὸ κείμενον τῆς συνθήκης βλέπομεν ὅτι μόνον οἱ γερουσιασταὶ καὶ οἱ Καρχηδόνιοι ὁρίζονται καὶ αὐτοὶ ὄχι ὅ λ ο ι, ἀλλὰ οἱ στρατευόμενοι μετὰ τοῦ Ἀννίβα *«πάντες Καρχηδονίων γερουσιασταὶ οἱ μετ' αὐτοῦ καὶ πάντες Καρχηδόνιοι στρατευόμενοι μετ' αὐτοῦ»*. Περὶ ὅρκου τῶν συμμάχων οὐδεὶς λόγος γίνεται. Δὲν γνωρίζει τί σημαίνουν οἱ ὅροι «οἱ κύριοι Καρχηδόνιοι» (=τέλειοι πολῖται) καὶ «οἱ Καρχηδονίων ὕπαρχοι» (=ἡμιπολῖται) κ.ἄ. Μὲ τὰ πενιχρὰ δὲ αὐτὰ ἐφόδια προβαίνει εἰς ἐξαγωγὴν συμπερασμάτων ἐκ τῆς μελέτης τῆς συνθήκης. Λέγει δηλ. οὕτος ὅτι «ἐν περιπτώσει νίκης κατὰ τῆς Ρώμης οἱ μὲν Καρχηδόνιοι ἐξησφάλιζον ὑπὲρ ἑαυτῶν τὰ ἐν Ἰταλίᾳ ἐδάφη, οἱ δὲ Μακεδόνες τὴν Κέρκυραν, τὴν Φάρον, τὰς πόλεις τῆς Ἰλλυρίας Διμάλην, Ἀπολλωνίαν, Ἐπίδαμνον, καθὼς καὶ τὴν Παρθηνίαν (sic) καὶ Ἀτιντανίαν». Ἐν τούτοις οὐδαμοῦ εἰς τὴν συνθήκην ἀναφέρεται ὅτι οἱ Καρχηδόνιοι ἐξησφάλιζον ὑπὲρ

ἑαυτῶν τὰ ἐν Ἰταλίᾳ ἐδάφη, οἱ δὲ Μακεδόνες τὴν Κέρκυραν, τὴν Φάρον κλπ. Εἰς τὸ κείμενον τῆς συνθήκης ἁπλῶς ἀναγράφεται *«μηδ' εἶναι Ῥωμαίους κυρίους Κερκυραίων μηδ' Ἀπολλωνιατῶν* κλπ.». Δηλ. οἱ Καρχηδόνιοι καὶ ὁ Φίλιππος μένουν σύμφωνοι νὰ ἀποσπάσουν τὰ ἐν λόγῳ ἐδάφη ἀπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν Ρωμαίων, ὄχι δὲ ὅτι ταῦτα θὰ περιήρχοντο ὁπωσδήποτε εἰς τοὺς Μακεδόνας. Ὁμοίως οὐδαμοῦ τῆς συνθήκης σημειώνεται ὅτι τὰ ἐν Ἰταλίᾳ ἐδάφη θὰ περιήρχοντο εἰς τοὺς Καρχηδονίους. Ἁπλῶς γίνεται λόγος περὶ ἀμοιβαίας βοηθείας τῶν συμβαλλομένων, ἀπαριθμουμένων καὶ ὅλων τῶν συμμάχων ἑκατέρων, οὐδαμοῦ δὲ περὶ τῆς μελλοντικῆς καταστάσεως εἰς τὴν Ἰταλίαν. Καὶ φυσικὸν ἦτο τοῦτο. Εἰς μίαν συμμαχίαν, ἡ ὁποία συνήφθη πρὸς καταπολέμησιν τῶν Ρωμαίων, πρᾶγμα πρωταρχικόν, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ περιληφθῇ εἰς τὴν συνθήκην τοιοῦτόν τι καὶ δι' αὐτὸ δὲν ἀναγράφεται. Ἐν τούτοις ὁ σ. φρονεῖ ὅτι πάντα ταῦτα «προκύπτουν» ἐκ τοῦ κειμένου τῆς συνθήκης. Καὶ ἐδῶ ὁ κ. Γυιόκας ἔπεσε θῦμα τῆς προχειρότητος καὶ πρὸ παντὸς τῆς ἀγνοίας ἑνὸς βασικοῦ προβλήματος, ποὺ ἀπετέλεσε ἀντικείμενον τῆς νεωτέρας ἐρεύνης, δηλ. τῆς φιλολογικῆς παραδόσεως τῆς συμμαχίας μεταξὺ Ἀννίβα καὶ Φιλίππου Ε'.

Ἡ συμμαχία αὕτη μᾶς ἔχει παραδοθῆ ἀφ' ἑνὸς ἀπὸ τὸν Πολύβιον VII, 9, 1-17, τὴν αὐθεντικωτέραν πηγήν, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀπὸ τὸν Λίβιον XXIII, 33, 10-12, τὸν Ἀππιανόν, Μακεδονικὴ IX, I (ὁ Εὐτρόπιος III, 12, 2 σχεδὸν ἐπαναλαμβάνει τὸν Ἀππιανὸν) καὶ τὸν Ζωναρᾶν IX, 4, 2, τῶν ὁποίων ἡ παράδοσις θεωρεῖται ὡς ἀνάξιον χρονογραφικὸν κατασκεύασμα (βλ. π.χ. Niese II, 467, 4 καὶ Walbank, ἔ.ἀ. 71, 1). Τοὺς τρεῖς τελευταίους ὁ σ. σχεδὸν ἀγνοεῖ, δι' αὐτὸ καὶ εἰς τὴν κριτικήν μου σ. 378 ἔγραφον ὅτι δὲν ἐχρησιμοποίησε ὅλας τὰς ἀναφερομένας εἰς τὴν συνθήκην πηγάς. Καὶ ὁ μὲν Λίβιος § 10-12, ἀναφερόμενος δῆθεν εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς συνθήκης, τὸ ὁποῖον ὅμως, ὅπως εἴδομεν, εἶναι διάφορον, λέγει: Ut Philippus rex quam maxima classe—ducentas autem naves videbatur effecturus—in Italiam traiceret et vastaret maritimam oram, bellum pro parte sua terra marique gereret; ubi bellatum esset, Italia omnis cum ipsa urbe Roma Carthaginiensium atque Hannibalis esset praedaque omnis Hannibali cederet; perdomita Italia navigarent in Graeciam bellumque cum quibus regi placeret gererent; quae civitates continentis quaeque insulae ad Macedoniam vergunt, eae Philippi regnique eius essent (δηλ. ὁλόκληρος ἡ Ἰταλία μετὰ τῆς Ρώμης περιήρχετο εἰς τοὺς Καρχηδονίους καὶ τὸν Ἀννίβαν καὶ ὁλόκληρος ἡ λεία εἰς τὸν Ἀννίβαν, αἱ δὲ πολιτεῖαι τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος καὶ ὅσαι νῆσοι ἦσαν ἐστραμμέναι πρὸς τὴν Μακεδονίαν, ἀνῆκον εἰς τὸν Φίλιππον καὶ τὸ βασίλειόν του), ὁ δὲ Ἀππιανὸς *«ὑπισχνούμενος* (Φίλιππος) *αὐτῷ συμμαχήσειν ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν, εἰ κἀκεῖνος αὐτῷ σύνθοιτο κατεργάσασθαι τὴν Ἑλλάδα»* καὶ ὁ Ζωναρᾶς *«συνθήκας πρὸς τὸν Ἀννίβαν ἔθετο, ὥστε κοινῇ πολεμῆσαι, καὶ τὴν μὲν Ἰταλίαν τοὺς Καρχηδονίους λαβεῖν, τὴν δ' Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἤπειρον μετὰ τῶν νήσων ἐκεῖνον»*. Ὅπως βλέπομεν, αἱ μαρτυρίαι περὶ διανομῆς τῶν χωρῶν Ἰταλίας καὶ Ἑλλάδος μεταξὺ τῶν δύο συμμάχων εἶναι πολὺ μεταγενέστεραι. Πρόκειται δηλ. περὶ μεταγενεστέρων ἐπινοήσεων τῶν Ρωμαίων, αἵτινες σκοπὸν εἶχον νὰ δικαιολογήσουν τοὺς μετέπειτα καταστρεπτικοὺς πολέμους κατὰ τῆς Καρχηδόνος καὶ τῆς Μακεδονίας (βλ. π.χ. Hatto H. Schmitt, Die Staatsvertrage des Altertums, München 1969, τόμ. III, 250). Εἰς τὴν συνθήκην, ὅπως μᾶς διεσώθη εἰς τὸν Πολύβιον, οὐδεμία νύξις περὶ διανομῆς χωρῶν γίνεται. Ἐν τούτοις ὁ κ. Γυιόκας — ἄγνωστον ἀπὸ ποῦ ἠρύσθη τὰς γνώσεις ταύτας (ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὰς πηγὰς ἀποκλείεται)—μετέφερεν αὐτὰς εἰς τὴν ὁμιλίαν του καὶ μάλιστα τὰς διετύπωσεν ὡς συμπέρασμα (!) τῆς μελέτης τοῦ περιεχομένου τῆς συνθήκης. Ἐὰν ὅμως ἐδιάβαζε μὲ μεγαλυτέραν προσοχὴν—δὲν λέγω τὸ κείμενον τῆς συνθήκης—ἔστω καὶ αὐτὸν τὸν Baker, εἰς τὸν ὁποῖον ὀλίγον κατωτέρω ἐπανειλημμένως παραπέμπει, θὰ ἀπέφευγε τὸ ὀλίσθημα καὶ θὰ ἔγραφε τὸ ὀρθόν. Ἂν δὲ πράγματι πιστεύει ὅτι ἡ νεωτέρα παράδοσις, ἡ ὁποία ὑφ' ὅλων ἀπορρίπτεται, εἶναι ἀξιό-

πιστος, τότε διατί δὲν διευκρινίζει τοῦτο, παρὰ μεταφέρει τὰς πληροφορίας ταύτας ὡς συμπέρασμα τῆς μελέτης τοῦ κειμένου τῆς συνθήκης παρὰ Πολυβίῳ; Εἰς τὰς τόσας ἀχρήστους παραπομπάς, ποὺ κάμνει εἰς τὸ ἔργον του, ἡ προσθήκη μιᾶς παρατηρήσεως, ἡ ὁποία ἀφορᾷ εἰς βασικὸν πρόβλημα τῆς μελέτης του, δὲν θὰ ἔβλαπτε ποσῶς τὴν οἰκονομίαν τῆς 60/σελίδου ὁμιλίας του.

Ἐπίσης προκειμένου περὶ τῆς ἀποσταλείσης ὑπὸ τοῦ Φιλίππου Ε' πρεσβείας ὑπὸ τὸν Ἀθηναῖον Ξενοφάνην εἰς τὸν Ἀννίβαν πρὸς σύναψιν συνθήκης ἀκολουθεῖ τὴν πλέον ἀπίθανον παράδοσιν, τὴν μυθιστορηματικὴν ἀφήγησιν τοῦ Λιβίου (XXIII, 33 κ.ἑ. 38, 1-39, 4), ἡ ὁποία ὑφ' ὅλων τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν (π.χ. M. Engers, Mnemosyne, 3 ser. VI (1938) 131 κ.ἑ., πρβ. καὶ Holleaux, Rome, la Grèce et les monarchies hellénistiques, Paris 1935, 183, 2, τοῦ αὐτοῦ CAH VIII, 119 κ.ἑ. καὶ Walbank, ἔ.ἀ. 70) θεωρεῖται ἀναξιόπιστος καὶ ἄνευ σημασίας. Τὴν ἀφήγησιν ὅμως ταύτην δὲν γνωρίζει ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὸν Λίβιον, ἀλλ' ἐμμέσως ἀπὸ τὸν Baker, τὸν ὁποῖον ἐπίσης παρανοεῖ ('Αν ἐχρησιμοποίει ἀντὶ τῆς γαλλικῆς μεταφράσεως τὴν ἑλληνικὴν ἴσως θὰ κατενόει τὸ περιεχόμενον καλύτερον). Κατὰ τὴν παράδοσιν αὐτὴν ὁ Ξενοφάνης δὶς συλλαμβάνεται πορευόμενος πρὸς τὸν Ἀννίβαν καὶ ὁδηγεῖται ἐν τέλει εἰς τὴν Ρώμην μεθ' ὅλης τῆς πρεσβείας καὶ τῶν συνοδῶν. Ἐν τούτοις ὑπάρχει ἀξιοπιστοτέρα παράδοσις, τοῦ Ἀππιανοῦ IX, 1, καθ' ἣν ὁ Ξενοφάνης συνελήφθη ἅπαξ ὑπὸ τῶν Ρωμαίων κατὰ τὴν ἐπιστροφήν του καὶ ὡδηγήθη ἀκολούθως εἰς τὴν Ρώμην (*Ῥωμαίων τριήρης ἔλαβε τοὺς ἑκατέρων πρέσβεις ἀναπλέοντας, καὶ εἰς Ῥώμην ἐκόμισεν*). Μὲ τὴν παράδοσιν αὐτὴν συμφωνεῖ πιθανώτατα καὶ ὁ Εὐτρόπιος, Breviarium III, 12, 3/4, ὁ Ζωναρᾶς IX, 4 καὶ ὁ Ἰουστῖνος XXIX, 4, 2-3, ὅστις μάλιστα μᾶς δίδει τὴν πληροφορίαν ὅτι ὁ Ξενοφάνης ἀφέθη ἐλεύθερος ὑπὸ τῶν Ρωμαίων.

Ἀλλά, δυστυχῶς, καὶ τὴν μυθιστορηματικὴν αὐτὴν παράδοσιν δὲν δύναται νὰ τὴν ἀποδώσῃ ὀρθῶς. Λέγει λοιπὸν (σελ. 45/6): «Ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς μοίρας τοῦ ρωμαϊκοῦ στόλου συνέλαβε τὰ μέλη τῆς ἀποστολῆς καὶ τὰ ἔστειλεν ὑπὸ συνοδείαν εἰς τὸν εἰς Κύμην (Cumes) εὑρισκόμενον πραίτορα (sic) Γράκχον, ὅστις τὰ μὲν ἔγγραφα ἀπέστειλεν εἰς τὴν σύγκλητον διὰ ξηρᾶς, τοὺς κρατουμένους διὰ θαλάσσης...» καὶ ἐν συνεχείᾳ «Ὁ Ξενοφάνης καὶ οἱ λοιποὶ συγκρατούμενοι, δὲν γνωρίζομεν πῶς, διότι δὲν ὑπάρχουν ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ἱστορικαὶ πηγαί, καθ' ὃν χρόνον ὡδηγοῦντο εἰς Ρώμην, κατώρθωσαν νὰ γίνουν κύριοι τοῦ πλοίου, τὸ ὁποῖον τοὺς μετέφερε καὶ νὰ ἐπιστρέψουν εἰς Πέλλαν». Δηλ. ὁ Ξενοφάνης καὶ οἱ λοιποὶ συγκρατούμενοι, κατὰ τὸν συγγραφέα, πρὶν φθάσουν εἰς τὴν Ρώμην, κατώρθωσαν νὰ δραπετεύσουν καὶ μάλιστα ἐκυρίευσαν τὸ πλοῖον καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν Πέλλαν. Ὁ Λίβιος ὅμως, ἔ.ἀ., 38, 5, τὸν ὁποῖον ὁ σ. δὲν καταδέχεται νὰ συμβουλευθῇ ἀπ' εὐθείας καὶ προτιμᾷ νὰ λάβῃ τὰς πληροφορίας ἀπὸ δεύτερο χέρι, λέγει: «Cum eodem fere die litterae legatique Romam venissent et percontatione facta dicta cum scriptis congruerent» καὶ κατωτέρω (7): «Captivis in vincula condi iussis comitibusque eorum sub hasta venditis...». Δηλ. «ἀφοῦ κατὰ τὴν ἰδίαν σχεδὸν ἡμέραν (καθ' ἣν ἐστάλησαν ἀπὸ τὸν ὕπατον Γράκχον, ὄχι πραίτωρα, ὅπως ἀνακριβῶς λέγει ὁ σ., βλ. Liv. XXIII, 24, 1) τὰ ἔγγραφα καὶ οἱ ἀπεσταλμένοι ἔφθασαν εἰς Ρώμην καί, γενομένων ἀνακρίσεων, εὑρέθησαν σύμφωνα τὰ ὁμολογηθέντα μὲ τὰ γραπτὰ κλπ.» καὶ «ἀφοῦ διετάχθησαν νὰ ἐγκλεισθοῦν εἰς δεσμωτήριον οἱ συλληφθέντες καὶ πωληθοῦν δημοσίᾳ ὡς δοῦλοι οἱ συνοδοὶ αὐτῶν κλπ.». Ὥστε οἱ ἀπεσταλμένοι ὄχι μόνον δὲν ἐδραπέτευσαν, ἀλλὰ καὶ ἐνεκλείσθησαν εἰς τὰς φυλακάς. Καὶ ὅμως ὁ σ. εἶναι βέβαιος ὅτι ὁ Ξενοφάνης καὶ οἱ λοιποὶ μετ' αὐτοῦ κρατούμενοι, δηλ. οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ Φιλίππου καὶ οἱ πρέσβεις τοῦ Ἀννίβα, ἔφθασαν σῷοι εἰς τὴν Πέλλαν καὶ ἐκεῖ ἀπὸ μνήμης ἐπληροφόρησαν τὸν Φίλιππον περὶ τῶν συμβάντων. Ἐξ ἄλλου ὁ Λίβιος 34, 9 μᾶς δίδει ἀκόμη τὴν πληροφορίαν ὅτι πέντε ταχύπλοα πλοῖα ἐπελέγησαν πρὸς μεταφορὰν αὐτῶν εἰς τὴν Ρώμην καὶ ὅτι οὗτοι κατενεμήθησαν χωριστὰ εἰς ὅλα τὰ πλοῖα ὑπὸ φρούρησιν καὶ δὲν ἐπετράπη ἐπικοινωνία μετα-

ξύ των. Δύο ἀκόμη χωρία τοῦ Λιβίου δὲν ἀφήνουν οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ὅτι τὰ μέλη τῆς ἀποστολῆς τοῦ Φιλίππου δὲν ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Λέγει λοιπὸν οὗτος (XXIII, 38, 7-8) ὅτι, ἀφοῦ τὰ πέντε πλοῖα ἔφθασαν εἰς τὴν Ρώμην καὶ ἐξετέλεσαν τὴν ἀποστολήν των, τὴν παράδοσιν δηλ. τῶν κρατουμένων εἰς τὰς ρωμαϊκὰς ἀρχάς, ἀπεστάλησαν μετ' ἄλλων ἀπὸ τὴν Ὠστίαν εἰς τὸν Τάραντα καὶ ἐκεῖ προσετέθησαν εἰς τὸν ρωμαϊκὸν στόλον, ὁ ὁποῖος ἔλαβε τὴν ἐντολὴν νὰ φυλάττῃ τὰς ἰταλικὰς ἀκτὰς καὶ νὰ ἐπισκοπῇ τὰ τοῦ μακεδονικοῦ πολέμου (His comparatis deductisque et additis quinque navibus, quae advexerant captivos legatos, triginta naves ab Ostia Tarentum profectae). Οὐδεὶς δύναται νὰ πιστεύσῃ ὅτι εἰς τὰ πλοῖα ταῦτα θὰ ὑπῆρχον μέλη τῆς πρεσβείας, ἐκτὸς ἂν ὁ σ. ἔχει πηγήν τινα ἄλλην, τὴν ὁποίαν ἡ νεωτέρα ἔρευνα ἀγνοεῖ (!). Τὸ δεύτερον χωρίον τοῦ Λιβίου 39, 1.2 εἶναι τὸ ἀφορῶν εἰς τὴν ἁρπαγὴν ἑνὸς ἐκ τῶν πέντε πλοίων καὶ τὴν ἄφιξίν του εἰς τὴν Μακεδονίαν, τὸ ὁποῖον ἔδωσε τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὸν σ. νὰ εἴπῃ ὅλα αὐτά, ὅτι «ἐπληροφόρησαν (ὁ Ξενοφάνης καὶ οἱ λοιποὶ κρατούμενοι) τὸν Φίλιππον περὶ τῶν συμβάντων ἀπὸ μνήμης, διότι δὲν εἶχον τὸ κείμενον τῆς συνθήκης»: ad Philippum captiva navis una ex iis quae Romam missae erant, ex cursu refugit (= πρὸς τὸν Φίλιππον ἓν αἰχμαλωτισθὲν πλοῖον ἐξ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἐστάλησαν εἰς τὴν Ρώμην, διέφυγε) καὶ ἀκολούθως: inde scitum legatos cum litteris capios. Itaque ignarus rex quae cum Hannibale legatis suis convenissent quaeque legati eius ad se allaturi fuissent (=ἐντεῦθεν ἐγνώσθη ὅτι οἱ πρέσβεις μὲ τὰς ἐπιστολὰς (=τὰ ἔγγραφα) συνελήφθησαν. Ὅθεν ὁ βασιλεὺς ἀγνοῶν τί συνεφωνήθη μεταξὺ τῶν ἀπεσταλμένων του καὶ τοῦ Ἀννίβα καὶ τί ἐπρόκειτο νὰ ἀναγγείλουν οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ Ἀννίβα πρὸς αὐτόν, ἀπέστειλεν ἄλλην πρεσβείαν). Οὔτε ὁ Ξενοφάνης ἐμφανίζεται ἐδῶ, οὔτε ἄλλο μέλος τῆς πρεσβείας καὶ πολὺ ὀλιγώτερον οἱ μετὰ τοῦ Ξενοφάνους κρατούμενοι ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἀννίβα.

Ἐν τούτοις ὁ σ. παρὰ τὰς ἐλλείψεις ταύτας καὶ τὴν ἀπειρίαν τῶν σφαλμάτων καὶ λαθῶν δὲν διστάζει νὰ ἐλέγχῃ καὶ ἐπικρίνῃ αὐστηρῶς τοὺς πάντας, εἰδικούς καὶ μή, ὡς τὸν Th. Mommsen, τὸν H. Berve, τὸν M. Holleaux, τὸν F. W. Walbank καὶ τὸν μὴ εἰδικὸν Π. Κανελλόπουλον. Ἔχει δὲ καὶ προσωπικὰς ἰδέας καὶ ἀπόψεις ἐπὶ σοβαρῶν ἱστορικῶν προβλημάτων, μὲ τὰ ὁποῖα ἀπὸ μακροῦ ἡ νεωτέρα ἔρευνα ἠσχολήθη καὶ κατέληξεν εἰς ὡρισμένα ἐπιστημονικὰ καὶ ἀντικειμενικὰ συμπεράσματα. Δυστυχῶς ὁ κ. Γυιόκας ὄχι μόνον πάντα ταῦτα ἀγνοεῖ, ἀλλ' οὔτε καὶ ὁ ἴδιος προβαίνει εἰς ἔρευνάν τινα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχαίων πηγῶν, ἀλλ' ἀρκεῖται εἰς τὴν πλουσίαν φαντασίαν καὶ τὸ συναίσθημά του. Ἔτσι ἐπικρίνει καὶ ἐμέ, διότι εἰς τὴν κριτικήν μου σημειώνω ὅτι οἱ βασιλεῖς τῆς ἑλληνιστικῆς Μακεδονίας ἀπέβλεπον εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ἰσορροπίας τῶν δυνάμεων καὶ τὴν διαφύλαξιν τῶν ἐν Ἑλλάδι κτήσεων καὶ ὅτι εἰς τοὺς πολιτικοὺς κύκλους τῆς Ρώμης κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Φιλίππου Ε' δὲν εἶχεν ἀρχίσει ἀκόμη νὰ διαμορφώνεται ἡ ἰδέα τῆς κοσμοκρατορίας. Μὲ ψέγει δὲ μὲ ἕνα ἄκαιρον καὶ ἀνωφελῆ πατριωτισμόν, ἀνάμεικτον συνάμα μὲ ἔντονον τοπικισμόν, λησμονῶν ὅτι ἡ ἱστορία καὶ δὴ ἡ ἀρχαία ἱστορία δὲν εἶναι πολιτική, ἀλλ' ἐπιστήμη. Καὶ πάλιν ἐδῶ ὁ κ. Γυιόκας παρανοεῖ τὰ γραφόμενα, λέγων ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνεται λόγος περὶ ἰσορροπίας δυνάμεων μεταξὺ τῆς πανισχύρου Μακεδονίας καὶ τῶν μικρῶν νοτιοελληνικῶν πόλεων. Καὶ βέβαια δὲν εἶναι δυνατόν, ὅταν τοιαύτην ἔννοιαν, αὐθαίρετον, δίδει εἰς τὴν ἀνωτέρω φράσιν. Τὸ δόγμα τῆς ἰσορροπίας τῶν δυνάμεων ἰσχύει μεταξὺ αὐτοτελῶν καὶ ἰσχυρῶν κρατῶν, ὄχι μεταξὺ κυριάρχου καὶ ὑποτελῶν. Καὶ μεγάλαι δυνάμεις τότε ἦσαν ἡ Μακεδονία, ἡ Ἀσία (Σελευκίδαι) καὶ ἡ Αἴγυπτος (Πτολεμαῖοι) καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Φιλίππου Ε' καὶ τετάρτη, ἡ Ρώμη, λόγῳ τῶν ἐνδιαφερόντων της εἰς τὴν Ἀδριατικήν. Μεταξὺ τῶν δυνάμεων τούτων ἐφηρμόζετο ἡ πολιτικὴ τῆς ἰσορροπίας ἤδη ἀπὸ τοῦ 280 π.Χ., ἀπὸ τῆς μάχης τοῦ Κούρου πεδίου, μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος. Δι' αὐτὸ καὶ ἡ περίοδος αὕτη χαρακτηρίζεται ὑπὸ τῶν συγχρόνων ἱστορικῶν ὡς ἐποχὴ τῆς ἰσορροπίας τῶν ἑλληνιστικῶν δυνάμεων,

Das Gleichgewicht der hellenistischen Mächte (280-201 v. Chr.) (βλ. π.χ. H. Bengtson, Griechische Geschichte, ἔκδ. 1960, σελ. 389-415). Εἶναι ἀπορίας ἄξιον, πῶς ὁ κ. Γυιόκας, ἐνῷ ἡ περὶ ἰσορροπίας τῶν δυνάμεων ἄποψίς μου γίνεται ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν συνομολογηθεῖσαν συνθήκην τοῦ Φιλίππου Ε' μὲ τὴν Καρχηδόνα, μίαν μεγάλην δύναμιν τῆς ἐποχῆς, ἐναντίον ἑτέρας μεγάλης δυνάμεως, τῆς Ρώμης, συσχετίζει αὐτὴν μὲ τὴν Μακεδονίαν καὶ τὰς ἐξ αὐτῆς ἐξαρτωμένας πόλεις τῆς Νοτίου Ἑλλάδος. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὰς μακεδονικὰς κτήσεις τῆς Νοτίου Ἑλλάδος, καὶ ὁ ἴδιος ἀνομολογεῖ ἐμμέσως ὅτι ὑπῆρχον τοιαῦται, διότι τί ἄλλο ἠμπορεῖ νὰ σημαίνῃ, ὅταν λέγει ὅτι ὁ Φίλιππος ἐτοποθέτησε φρουρὰν εἰς τὸ Λέπρεον (σ. 23), διώρισε ἐπιμελητήν, δηλ. στρατιωτικὸν διοικητήν, εἰς τὴν Τριφυλίαν τὸν Λάδικον, — ὄχι φυσικὰ τῇ συγκαταθέσει τῆς ἐπαρχίας — καὶ μάλιστα ὅτι συνετήρει τὸ ἥμισυ τῆς δυνάμεώς του, 25.000 ἄνδρας(!), εἰς διαφόρους ἑλληνικὰς πόλεις πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν στασιαστικῶν κινημάτων (σ. 54). Ἐπὶ πλέον ὁ ἴδιος γνωρίζει ὅτι εἰς τὴν Πελοπόννησον εἶχε τοποθετηθῆ ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου Δώσωνος καὶ ἐν συνεχείᾳ ὑπὸ τοῦ Φιλίππου Ε' ὡς βασιλικὸς διοικητὴς μὲ ἕδραν τὴν Κόρινθον ὁ Ταυρίων. Ἐπὶ Ἀντιγόνου Γονατᾶ δὲ ὑπῆρχεν ἓν εἶδος Γενικοῦ Διοικητοῦ, ἐκπροσώπου τοῦ Μακεδόνος βασιλέως, ἐδρεύοντος πάλιν εἰς τὴν Κόρινθον. Ἀκόμη γνωρίζομεν ὅτι κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν εἰς τὴν Κόρινθον ὑπῆρχον δύο φρούραρχοι ὀνόματι Ἀρχέλαος καὶ Πολύαινος καὶ διοικητὴς τῆς πόλεως, τοποθετηθεὶς ὑπὸ τοῦ ἰδίου Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ, ὁ φιλόσοφος Περσαῖος. Τὴν Κόρινθον μάλιστα οἱ Μακεδόνες ἐθεώρουν ὡς ἕνα κομμάτι τῆς πατρίδος των (Liv. XXXII, 23, 5: Macedones tamquam communem patriam tuebantur). Παρομοία κατάστασις ὑφίστατο καὶ εἰς τὴν Εὔβοιαν καὶ εἴς τινας πελοποννησιακὰς πόλεις, εἰς τὰ Μέγαρα, τὴν Ἐπίδαυρον, τὴν Τροιζῆνα καὶ τὸ Ἄργος. Ὁμοίως παραδίδεται στρατιωτικὸς διοικητὴς τῆς Φωκίδος διὰ τὸ ἔτος 216 π.Χ. Ἀλέξανδρός τις (Πολύβ. V, 96, 4: *ὁ τεταγμένος ἐπὶ τῆς Φωκίδος ὑπὸ Φιλίππου*) καὶ Μακεδόνες φρούραρχοι εἰς πόλεις τῆς Φωκίδος, ὡς Ἰάσων τις τῆς Φανοτέων πόλεως, τοποθετηθεὶς ἐκεῖ ὑπὸ τοῦ ἀνωτέρω στρατιωτικοῦ διοικητοῦ (Πολύβ., ἔ.ἀ.). Ἐπὶ πλέον μᾶς εἶναι γνωστὸν ὅτι κατὰ τὸ 208 π.Χ. ὑπάρχει ἀξιωματοῦχός τις Ἡρακλείδης, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ Φίλιππος Ε' ἐντέλλεται νὰ μὴ προβῇ εἰς εἴσπραξιν τῶν φόρων τοῦ Μαντείου τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Ἄβαις (IG IX, 1, 78=Syll. II²,552). Γενικῶς ἡ Φωκὶς ἦτο τόσον ἐξηρτημένη ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν, ὥστε δὲν διέφερε πολὺ ἀπὸ ἕνα μακεδονικὸν προτεκτοράτον. Ἐξ ἄλλου εἶναι γνωστὸν ὅτι ἀπὸ τοῦ Ἀντιπάτρου εἶχεν ἐπικρατήσει ἡ συνήθεια νὰ ἐγκαθιστοῦν οἱ Μακεδόνες εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις ὀλιγαρχικὰ καὶ τυραννικὰ καθεστῶτα (βλ. Πολύβ. II, 41, 10: *πλείστους γὰρ δὴ μονάρχους* (=τυράννους) *οὗτος* (=ὁ Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς) *ἐμφυτεῦσαι δοκεῖ τοῖς Ἕλλησι*. Πρβλ. καὶ Trog. Prol. XXVI), τὰ ὁποῖα βέβαια δὲν προϋποθέτουν μεγάλην ἐλευθερίαν εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ σ. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀπορίας ἄξιον, ἂν καὶ οἱ σύγχρονοι ἱστορικοὶ πολλὰς πόλεις τῆς Νοτίου Ἑλλάδος χαρακτηρίζουν μακεδονικὰς κτήσεις, Besitzungen (βλ. π.χ. Schoch, RE I, 1621. Bengston, ἔ.ἀ. 401.407 καὶ Die Strategie, II (1944) 357). Ὅπως βλέπομεν, ὑπῆρχον εἰς τὴν Νότιον Ἑλλάδα κτήσεις τῶν Μακεδόνων καὶ μαρτυροῦνται αὗται. Δυστυχῶς δὲν ἠμποροῦμεν νὰ ἀλλάξωμεν τὴν ἱστορίαν, ὅπως εὐκόλως πράττει ὁ κ. Γυιόκας.

Τὸ πρόβλημα περὶ τῆς κοσμοκρατορικῆς ἰδέας τῆς Ρώμης δὲν εἶναι τόσον ἁπλοῦν, ὅπως τὸ ἀντιμετωπίζει ὁ σ. καὶ δογματικῶς ἀποφαίνεται. Τοῦτο ἐμελετήθη ἐπισταμένως ἀπὸ τοῦ Mommsen μέχρι σήμερον ὑπὸ τῶν ἐρευνητῶν, οἵτινες κατέληξαν εἰς ὡρισμένα συμπεράσματα. Τοῦ συνιστῶμεν νὰ μελετήσῃ τινὰς αὐτῶν, ὡς π.χ. M. Gelzer, Arch. f. Kulturgeschichte 1935, 262 κ.ἑ., τοῦ ἰδίου Die Anfänge des römischen Weltreiches ἐν Das Reich, Idee und Gestalt (Festschrift F. J. Haller), 1940, 1 κ.ἑ. A. Heuss, Neue Jahrbücher 1938, 337 κ.ἑ. H. Haffer, Polit. Dengen im alten Rom. Stud. Ital. di filol. cl. N. σ. 17 (1940) 97 κ.ἑ. H. E. Stier, Roms Ausftieg zur Vormach im Mittelmeer, Welt als Geschichte 1941, 9 κ.ἑ.

ΔΗΜ. ΚΑΝΑΤΣΟΥΛΗΣ